

РОЗДІЛ 2 ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 808.5:[378:81'27]

DOI doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.3>

Валентина ВІТЮК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови та лінгводидактики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4981-9925

Ольга КИРИЛЮК

доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, Україна, 25015

ORCID: 0000-0002-9764-8756

Бібліографічний опис статті: Вітюк, В., Кирилук, О. (2024). Формування риторичної компетентності в майбутніх учителів-словесників Нової української школи. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 16–21, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.3>

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено питання формування риторичної компетентності в майбутніх учителів української мови та літератури Нової української школи. Наголошено, що сучасні вимоги до якості вищої освіти зумовили актуалізацію проблеми підготовки педагогічних працівників зі сформованою професійною компетентністю, провідне місце в якій належить високому рівню риторичної компетентності. Наголошено, що підготовка здобувачів вищої освіти до життя в умовах інформаційного суспільства, інтенсивного розвитку міжкультурних комунікацій та розширення можливостей спілкування, зумовлює необхідність належного володіння риторичними вміннями для досягнення будь-яких комунікативних цілей.

Зацентовано увагу, що в Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», в поняття компетентності додано ще два компоненти – комунікацію (наскільки вчителі компетентно взаємодіють з усіма учасниками освітнього процесу) та відповідальність і автономію. Уточнено, що трудова функція А1. Мовно-комунікативна компетентність передбачає уміння та навички застосовувати прийоми й методи збагачення мовлення здобувачів освіти для висловлювання ними думок, почуттів і ставлень, сприяння мовленнєвій творчості здобувачів освіти (А1.У2.), використовувати комунікацію як інструмент формування у здобувачів освіти ціннісних ставлень (А2.5.К1.).

У науковій розвідці схарактеризовано трактування поняття «риторична компетентність» сучасними лінгвістами та лінгводидактами. З'ясовано, що в лінгводидактиці дискусійним є питання співвідношення риторичної та комунікативної компетентностей, стверджено, що риторична компетентність входить у систему комунікативної компетентності. Визначено риторичну компетентність як показник мовно-мовленнєвої культури особистості, її здатності успішно спілкуватися та бути майстерним оратором. Зважаючи на важливість риторичної компетентності в системі професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури Нової української школи, запропоновано формувати риторичну компетентність комплексно в процесі вивчення освітніх компонентів загальної та професійної підготовки, впроваджуючи інтерактивні методи навчання, та в процесі самоосвіти і самовдосконалення здобувачів вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: риторика, риторична компетентність, комунікативна компетентність, мовно-мовленнєва культура, ораторське мистецтво, стилі мови, жанри мовлення, вербальна та невербальна комунікація, майбутні учителі-словесники Нової української школи.

Valentyna VITIUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Language and Linguistic Didactics, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-4981-9925

Olha KYRYLUK

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Shevchenko str., 1, Kropyvnytskyi, Ukraine, 25015
ORCID: 0000-0002-9764-8756

To cite this article: Vitiuk, V., Kyryluk, O. (2024). Formuvannya rytorychnoi kompetentnosti v maibutnikh uchyteliv-slovesnykiv Novoi ukrainskoi shkoly [Formation of rhetorical competence in future teachers of the New ukrainian school]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 16–21, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.3>

FORMATION OF RHETORICAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article highlights the issue of rhetorical competence formation in future teachers of the Ukrainian language and literature of the New Ukrainian School. It is emphasized that modern requirements for the quality of higher education have led to the actualization of the problem of training pedagogical workers with formed professional competence, the leading place in which belongs to a high level of rhetorical competence. It is emphasized that the preparation of students of higher education for life in the conditions of the information society, the intensive development of intercultural communications and the expansion of communication opportunities necessitates the need for proper possession of rhetorical skills in order to achieve any communicative goals.

Attention is drawn to the fact that in the Professional Standard “Teacher of a general secondary education institution”, two more components are added to the concept of competence – communication (to what extent teachers competently interact with all participants of the educational process) and responsibility and autonomy. It has been specified that the labor function A1. Linguistic and communicative competence involves the ability and skills to apply techniques and methods of enriching the speech of students to express their thoughts, feelings and attitudes, to promote speech creativity of students (A1.U2.), to use communication as a tool for forming value attitudes in students (A2.5.K1.).

The scientific research characterizes the interpretation of the concept of “rhetorical competence” by modern linguists and linguists. It has been found that the issue of the ratio of rhetorical and communicative competences is debatable in language didactics, it is stated that rhetorical competence is included in the system of communicative competence. Rhetorical competence is defined as an indicator of a person’s speech and language culture, his ability to communicate successfully and be a master speaker. Taking into account the importance of rhetorical competence in the system of professional communicative competence of future teachers of the Ukrainian language and literature of the New Ukrainian School, it is proposed to form rhetorical competence comprehensively in the process of studying the educational components of general and professional training, introducing interactive teaching methods, and in the process of self-education and self-improvement of applicants for higher pedagogical education.

Key words: *rhetoric, rhetorical competence, communicative competence, speech and language culture, oratory, speech styles, speech genres, verbal and non-verbal communication, future language teachers of the New Ukrainian School.*

Постановка наукової проблеми у загальному вигляді. Рівень комунікативної компетентності здобувача вищої освіти визначає успіх у майбутній професійній діяльності. Майбутній учитель-словесник повинен майстерно володіти словом, уміти за допомогою слова презентувати, стверджувати себе, вільно та аргументовано висловлювати власну думку, впливати на співрозмовників засобами вербальної і невербальної комунікації та досягати поставленої мети, тобто мати сформовану риторичну компетентність. Адже саме риторична компетентність розвиває систему особистісних

якостей здобувачів вищої освіти, необхідних для результативної взаємодії в освітньому процесі Нової української школи, ефективної соціальної діяльності як компетентного мовця, який досконало володіє державною мовою, мовними стилями, мовленнєвими жанрами, риторичними вміннями – «всім тим, що потрібно сучасній молоді для досягнення успіху як у професійному плані, так і в особистому житті» (Янц, 2014, 18).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині помітно активізувалась зацікавленість лінгвістів, лінгводидактів багатоаспектною проблемою формування риторичної

компетентності в здобувачів закладів загальної середньої та вищої освіти. Теоретичний та практичний аспекти навчання риторики висвітлено в працях Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Горобець, А. Капської, С. Карамана, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Мацько, В. Нищети, А. Нікітіної, Е. Палихати, М. Пентилюк, Л. Рускуліс, Г. Сагач, С. Толочко, Н. Янц та ін.

Метою статті є визначення сутності поняття «риторична компетентність» як однієї з життєво та професійно важливої компетентності, яка повинна формуватися в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У наш час перед закладами вищої педагогічної освіти ключовим завданням є підготовка сучасного, вмотивованого, конкурентноспроможного вчителя-словесника, здатного втілювати концептуальні засади Нової української школи, своєрідного агента змін, який генерує інноваційні ідеї та успішно їх реалізує. Відповідно до цих вимог оновлено Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти», затверджений наказом Міністерства освіти і науки України 29.08.2024 р. У новому Професійному стандарті визначено компетентності, необхідні для виконання трудових функцій вчителя НУШ, та, на відміну від попередніх стандартів, уточнено сутність поняття «компетентність», складниками якого є не лише знання, уміння й навички, а додано ще два компоненти – комунікацію (наскільки вчителі компетентно взаємодіють з усіма учасниками освітнього процесу) та відповідальність і автономію. Зокрема, у новому Професійному стандарті трудова функція А1. Мовно-комунікативна компетентність передбачає використовувати навички педагогічної риторики для реалізації різних видів навчальної діяльності (А2.4.К1.); використовувати комунікацію як інструмент формування у здобувачів освіти ціннісних ставлень (А2.5.К1.); комунікувати з учасниками освітнього процесу державною мовою для здійснення професійної діяльності (А1.1К1.); взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, застосовуючи конструктивну комунікацію (Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти», 2024, с. 7, 9, 11).

На нашу думку, щоб здійснювати конструктивну комунікацію з усіма учасниками освітнього процесу, сучасний учитель має володіти риторичною компетентністю, оскільки

для надання якісних освітніх послуг важливо не тільки володіти професійними компетентностями, вміти опрацьовувати інформацію, а й вміти надавати її здобувачам освіти Нової української школи переконливо аргументуючи, мотиваційно та доступно захоплюючи новим навчальним матеріалом, використовуючи інформаційно-комунікативні технології та сучасні освітні інструменти.

На сьогодні єдиного тлумачення риторичної компетентності немає. У лінгводидактичних джерелах поняття риторичної компетентності науковці трактують по-різному. Так, Н. Голуб визначає риторичну компетентність як «Здатність мовця ефективно використовувати мовно-риторичні знання, уміння й досвід із метою гармонізації всіх видів спілкування, досягнення комунікативної мети, утвердження вищих морально-етичних і патріотичних ідеалів суспільства» (Голуб, 2012, с. 143).

Л. Мацько вважає, що «необхідно засвоїти знання, що є змістом риторики як науки, освоїти систему понять, оволодіти риторичною термінологією; вивчити історію та джерела риторики, педагогічної майстерності, бо всі відомі оратори були майстерними педагогами риторики; ознайомитися з промовами визначних риторів минулого й сучасності з метою використання їхнього досвіду; досконало оволодіти риторичним аналізом тексту різних типів промов, навчитися визначати тему, тези, докази й мовні засоби; використовуючи власні знання й досвід інших промовців, навчитися самому продукувати тексти різних типів промов для будь-яких ситуацій; виробити уважне й критичне ставлення до свого мовлення й суспільної мовної практики» (Мацько, 2006).

В. Нищета розглядає риторичну компетентність як «найвищий рівень комунікативної компетентності; інтегративну особистісну якість, яка обіймає володіння риторичними знаннями, уміннями особистості, риторичним потенціалом, що в сукупності визначають здатність і готовність до ефективного й оптимального спілкування, реалізовані та закріплені в досвіді комунікативної й риторичної діяльності» (Нищета, 2015).

С. Толочко стверджує, що риторична компетентність – це «теоретична та практична здатність продукувати різноманітні тексти переконливого мовлення в різних видах

суспільного й міжособистісного спілкування та публічного мовлення для умотивованого й аргументованого донесення інформації; уміле послуговування засобами риторики з метою впливу на адресата мовлення, риторичного й особистісного самовдосконалення й вироблення індивідуального ораторського стилю» (Толочко, 2020).

На думку М. Пентилюк, під час формування риторичних умінь і навичок «необхідно оволодіти теоретичними основами риторики як науки та практичною риторикою, що передбачає такі види писемного мовлення, як діловий лист, ведення щоденників, написання доповідей, рефератів, конспектів, публіцистичних статей» (Пентилюк, 2015).

Л. Мамчур висвітлює мовно-риторичну компетентність учителя в контексті педагогічної майстерності та національної самосвідомості. Вчена виділяє такі складники мовно-риторичної компетентності: «лексико-граматична грамотність і багатство словникового складу; виразність стилістики та правильність вибору стилю й тону мовлення, уміння спілкуватися, управляти своїм мисленням і мовленням; володіння технікою висловлювання (постановка голосу, техніка дихання, тембр, наявність відповідних динамічних відтінків)» (Мамчур, 2013, с. 184).

Л. Горобець тлумачить риторичну компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури як «складне динамічне особистісне утворення, що поєднує в собі обсяг риторичних знань, способи критичного та творчого мислення, особистісних цінностей, навичок красномовства, риторичних умінь, інших особистих якостей, що визначають здатність майбутнього вчителя української мови і літератури успішно провадити професійну діяльність, спрямовану на формування знань, умінь і навичок, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та морально-етичних якостей здобувачів освіти» (Горобець, 2021, с. 8).

Н. Голуб визначила нову модель сучасного вчителя, до складників якої входить вимога бути ідеальним оратором. На думку вченої, «ключовими позиціями моделі сучасного вчителя є особистість+громадянин+професіонал+оратор». Н. Голуб відзначає, що «ефективність педагогічного спілкування залежить від мовно-риторичної підготовки вчителя, його

психологічної культури, знань особливостей учнів, емоційної єдності педагога й учнів, настанови, педагогічного такту, мовленнєвого розвитку, педагогічної техніки і вміння слухати. Готовність учителя до педагогічного спілкування як виду діяльності робить освітній процес більш прогнозованим у плані успішності. Володіння українськомовними риторичними стратегіями і тактиками, специфікою жанрів педагогічного мовлення сприяє успішній реалізації будь-яких комунікативних цілей» (Голуб, 2007).

У лінгводидактиці дискусійним є питання співвідношення риторичної та комунікативної компетентностей. Так, О. Кучерук стверджує, що «риторична компетентність є показником високого рівня комунікативної компетентності носія мови» (Кучерук, 2016, с. 10). В. Нищета вважає «риторичну компетентність вищою за комунікативну в системі компетентностей, оскільки змістом її є не досвід комунікативної діяльності, а сукупний досвід комунікативної та риторичної діяльності» (Нищета, 2015). На нашу думку, у системі професійних компетентностей, які забезпечують успіх учителя-словесника, ключовою є комунікативна компетентність, що включає мовну (фонетичну, лексичну, граматичну, правописну, стилістичну, риторичну) та мовленнєву компетентність (володіння видами мовленнєвої діяльності на основі лінгвістичних понять і категорій, уміння користуватись усним і писемним мовленням у різних ситуаціях спілкування з огляду на мету спілкування та адресата мовлення).

Вважаємо, що риторична компетентність входить у систему комунікативної компетентності та є показником мовно-мовленнєвої культури особистості, її здатності успішно спілкуватися та бути майстерним оратором. Тому варто включити риторику до «добірних» наук – так, як це було в найкращі для риторики часи». У процесі формування риторичної компетентності майбутніх учителів-словесників потрібно ознайомити з історією античної, зарубіжної та української риторики, основними законами риторики, основами ораторського мистецтва, основами мовленнєвого етикету тощо.

Аналіз трактувань учених про сутність поняття «риторична компетентність» дає змогу констатувати, що риторична компетентність є важливою в системі професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів української

мови та літератури Нової української школи і формувати її потрібно комплексно в процесі вивчення освітніх компонентів загальної та професійної підготовки, впроваджуючи інтерактивні методи навчання: метод проєктів, кейс-метод, сторителінг, різні види дискусій, риторичні вправи та завдання на опанування мовними техніками (вироблення дикції, постановка голосу, правильне дихання, інтонування і т. ін.), а також у процесі самоосвіти та самовдосконалення здобувачів вищої педагогічної освіти, що забезпечить індивідуальний професійний розвиток та життєвий успіх.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проблема формування риторичної компетентності в майбутніх учителів україн-

ської мови та літератури в умовах сьогодення набуває особливої актуальності в контексті реформування шкільної освіти та в процесі підготовки конкурентоспроможних фахівців для Нової української школи. Адже мовлення майбутнього вчителя-словесника має бути зразком для учнів, і тому так важливо, щоб здобувачі вищої педагогічної освіти постійно вдосконалювали рівень комунікативної компетентності, мовно-риторичні вміння, дотримуючись норм літературної мови, стилю мови, жанру мовлення, влучно добираючи засоби риторичної майстерності для успішної професійної комунікації та конструктивної взаємодії в життєво важливих ситуаціях спілкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голуб Н. Риторична компетентність учнів старших класів як показник сучасної мовної культури. Компетентнісний підхід у неперервній освіті. Донецьк : Каштан, 2012. С. 140–147.
2. Голуб Н. Ідеал сучасного вчителя : мовно-риторичний аспект. Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/8903/95> (Дата звернення: 02.10.2024 р.).
3. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2009. 38 с.
4. Горобець С. І. Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Київ, 2021. 22 с.
5. Кучерук О. Формування риторичної компетентності старшокласників у процесі українськомовної освіти. *Українська мова і література в школах України*. 2016. № 1. С. 9–14.
6. Мамчур Л. І. Формування мовно-риторичної компетентності майбутнього вчителя-словесника. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2013. Вип. 8. Ч. 2. 366 с.
7. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.
8. Нищета В. А. Концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі: риторичний аспект. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі*. Житомир, 2015. С. 58–70.
9. Пентилок М. І. Роль тексту у формуванні риторичних умінь і навичок учнів. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1421> (Дата звернення: 05.10.2024 р.).
10. Толочко С. В. Практикум з основ красномовства: методичні вказівки до виконання вправ та завдань із дисципліни для студентів денної та заочної форм навчання. Київ : НУБіП України, 2020. 118 с.
11. Янц Н. Риторична компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія. 2014. Вип. 33. С. 174–182.

REFERENCES:

1. Holub N. (2012) Rytorychna kompetentnist uchniv starshykh klasiv yak pokaznyk suchasnoi movnoi kultury. Kompetentnisnyi pidkhd u neperervnii osviti. Donetsk : Kashtan, S. 140–147.
2. Holub N. Ideal suchasnoho vchytelia : movno-rytorychnyi aspekt. Rezhym dostupu : <http://studentam.net.ua/content/view/8903/95> (Data zvernennia: 02.10.2024 r.).
3. Holub N. B. (2009) Teoretyko-metodychni zasady navchannia rytoryky u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh : avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora pedahohichnykh nauk. Kyiv, 38 s.
4. Horobets S. I. (2021) Metodyka formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury u protsesi vyvchennia movoznavchykh dystsyplin: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk. Kyiv, 22 s.

5. Kucheruk O. (2016) Formuvannia rytorychnoi kompetentnosti starshoklasnykiv u protsesi ukrainskomovnoi osvity. *Ukrainska mova i literatura v shkolakh Ukrainy*. № 1. S. 9–14.
6. Mamchur L. I. (2013) Formuvannia movno-rytorychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia-slovesnyka. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. Uman. Vyp. 8. Ch. 2. 366 s.
7. Matsko L. I., Matsko O. M. (2006) Rytoryka. Kyiv : Vyshcha shkola, 311 s.
8. Nyshcheta V. A. (2015) Kontseptualni parametry doslidno-eksperymentalnoho navchannia ukrainskoi movy v osnovnii shkoli: rytorychnyi aspekt. Aktualni problemy formuvannia rytorychnoi osobystosti vchytelia v ukrainomovnomu prostori. Zhytomyr. S. 58–70.
9. Pentyliuk M. I. Rol tekstu u formuvanni rytorychnykh umin i navychok uchniv. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1421> (Data zvernennia: 05.10.2024 r.).
10. Tolochko S. V. (2020) Praktykum z osnov krasnomovstva: metodychni vказivky do vykonannia vprav ta zavdan iz dystsypliny dlia studentiv dennoi ta zaochnoi form navchannia. Kyiv : NUBiP Ukrainy, 118 s.
11. Yants N. (2014) Rytorychna kompetentnist yak skladova profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha. *Humanitarnyi visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*. *Pedahohika. Psykholohiia. Filosofiia*. Vyp. 33. S. 174–182.